МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования и науки Республики Дагестан

АМР "Ботлихский район"

МКОУ "Рахатинская СОШ"

РАССМОТРЕНО	СОГЛАСОВАНО	УТВЕРЖДЕНО
Руководитель ШМО	Зам по УВР	Директор
________________________	________________________	________________________
Хизбулаева И.Р.	Джаватханова А.К.	Магомедов А.И.
Протокол №1 от «21» 08 2023 г.	Протокол №1 от «21» 08 2023 г.	Приказ №58 от «21» 08 2023 г.

И./

Приказ № 58 от 28.08.2023

Рабочая программа по родной литературе

4класс

Предмет: родная литература

Класс: 4 в

Учебник: литературияб ц!али. Автор: Х!. С. Вакилов, Р. Х!.Раджабова

Учитель:Омарова Чакар М.

Количество часов: 34

2023-2024 учебный год

Авар адабият

Программаялъе баян.

Программа хIадур гьабуна байбихьул школалда тIуразаризе хIисабалде росарал хIасилазулги, обществоялда чиясул хьвада-чIвадиясул къагIидабазда бухьараб концепцияллъулги, Байбихьул школалъул лъай кьеялъул федералияб пачалихъияб стандарталъулги кьучIалда.

Адабияб цIали байбихьул школалъул системаялда аслиял предметазул цояб ккола. Гьелъ рахьдал мацIалда цIалиялъул махщел ва тексталда тIад хIалтIиялъул бажари лъугьинабула, художествияб литература цIалиялде интерес бижизабула ва лъимералъе рухIияб ва эстетикияб тарбия кьезе, гьесул гIакълу цебетIезабизе квербакъула. Гьединго литературияб цIалиялъул курс тIадегIанаб даражаялда лъазабиялъ рес кьола байбихьул классазул цогидал предметазда лъикIал хIасилал рихьизаризе.

Байбихьул школалъул литературияб цIалиялъул курс буссун буго гьал хадусел мурадал тIуразариялде:

- бичIчIун, битIун, чвахун ва пасихIго цIализе гъваридго лъазаби; батIи- батIиял тайпабазул текстазда тIад хIалтIизе бажаруледухъ, калам цебетIезаби; тIехьалдехун ва цIалиялдехун бугеб интерес щулалъизаби; цIалиялъул даража борхизаби ва, жалго жидедаго чIун, асарал цIалиялъульги къваригIараб тIехь тIаса бищиялъульги хIалбихьи букIинаби;

- художествиябгин творчествоялъулаб ва нахъгIунтIиялъулаб пагьмуги, художествиял асарал цIалулаго, чидае рекIел асар загьир гьабизе бугеб бажариги цебетIезаби; рагIудехун берцинаб (эстетикияб) балагьи лъугьинаби ва художествияб асар бичIчIизе бажари;

- художествиял асараздалъун байбихьул классазул цIалдохъабазул рухIияб хIалбихьи бечелъизаби; рухIияб асаралъул ва гьудуллъиялъулги, жавабчилъиялъулги, лъикIлъиялъулги, ритIухълъиялъулги хIакъалъулъ бичIчIиял куцай; Дагъистаналъул ва цогидал миллатазул культураялъул адаб-хъатир гьабизе цIалдохъаби куцай.

Байбихьул школалда предмет хIисабалда литературияб цIалиялъ лъимал цIализариялъул гуребги, гьезие тарбия кьеялъулги масъалаби тIурала.

ЦIалдохъабазул ригьалъе хасал, рухIияб ва эстетикияб рахъалъ бечедал художествиял асараз цIалдохъабазе кIудияб асар гьабула, гьел асараз квербакъула миллияб ва киналго гIадамазе, ай тIолабго инсанияталъе данде кколеб хасият куцазе.

Литературияб цIалиялъул дарсазда аслияб куцалъ кIвар кьола цIализе бугеб бажари лъугьинабиялде ва лъималазул калам цебетIезабиялде. ЦIалдохъабаз гъваридго лъазабула бичIчIун ва пасихIго цIализе, жалго жидедаго чIун, текстал цIализе; гьел

ругьунлъула тIехьалъул хIасил бичIчIизе ва гьелдаса сверухъ бугеб тIабигIаталъул хIакъалъулъ щвараб лъай гIатIилъизабиялъе пайда босизе.

Литературияб курс лъазабулаго, цIалдохъабазул хурхен гьабиялъулаб культураялъул (маданияталъул) даража борхула: гьезул лъугьуна монолог ва диалог гIуцIизеги, жиндирго пикру загьир гьабизеги, батIи-батIиял текстазда тIад хIалтIизеги, жалго жидедаго чIун, учебникалъул баян кьолеб аппаратaлдаса пайда босизеги, словаразулъ къваригIараб информация балагьизеги бугеб бажари.

Литературияб цIалиялъул дарсазда цIалдохъан ругьунлъула битIун, гьалатIал риччачIого, цIализе. БитIун, чвахун цIализе бажарулеб лъимералъе гьоркьоса къотIичIого тIахьал цIализе рокьула, гьесда лъала текстал цIалиялъул ва гьелгун хIалтIиялъул къагIидаби, гьединго гьесда бажарула цIаларал асаразул хIасил бичIчIизе, живго жиндаго чIун, жиндие къваригIараб тIехь тIаса бищизе ва гьелъие къимат кьезе. Литературияб цIалиялъул курсалъ цIалдохъабазул художествиял асарал цIалиялде интерес бижизабула. ЦIалдохъаби ругьунлъула поэзиялъулаб рагIул берцинлъи бичIчIизе, рагIул искусствоялъул сипат-сураталъе къимат кьезе.

Къокъго абуни, «Литературияб цIали» абураб предметалъ байбихьул классазда гIемерал, кIвар бугел масъалаби тIурала ва гьитIинаб лъимер гьоркьохъеб школалда лъикI цIалдезе хIадур гьабула.

Курсалъул гIаммаб характеристика.

ЦIалул дарсал гьарула тIоцебесеб классалдаса байбихьун (хIарпал малъулеб заман лъугIун хадуб), гьоркьоса къотIичIого, ункъабилеб класс лъугIизегIан. ЦIализе ругьун гьарулаго, мугъчIвай гьабула, тIоцебесеб классалда «Азбука» малъулаго, лъималазе щвараб лъаялдеги бажариялдеги.

ЦIалул курс гIуцIун буго магIарулазул, гIурусазул ва дагъистаналъул цогидал миллатазул хъвадарухъабазул ва шагIирзабазул художествиял асараздасан. Гьединго цIалул курсалъулъ кьун руго гIелмиялгин нахъгIунтIиялъулал асаралги. Художествиял ва гIелмиялгин нахъгIунтIиялъулал асарал дандекквеялъ квербакъула литературияб искусство жеги гъваридго бичIчIизе.

Литературияб цIалиялъул хIасил программаялъулъ гьал хадусел бутIабазде бикьун буго:

1. Каламалъул тайпаби. Каламалъул культура;

2. Тексталда тIад гьабулеб хIалтIул тайпаби;

3. Художествияб асаралда тIад хIалтIи;

4. ЦIализе кколел асарал. ЦIалиялъул культура.

ТIоцебесеб «Каламалъул тайпаби. Каламалъул культура» абураб бутIаялъулъ хъвазе ва цIализе, гIенеккизе ва гаргадизе бугеб бажариялде, ай каламалъул киналго тайпаби камиллъиялде кIвар буссинабун буго.

Программаялъ тIалаб гьабулеб буго I–IV классазда щибаб цIалул дарсазда битIун, чвахун, бичIчIун ва пасихIго цIалиялъул бажари камил гьабизе. Гьединаб бажари лъугьуна батIи-батIиял асарал, гьезул бутIаби гьоркьоса къотIичIого цIалиялдалъун.

I классалда лъималазда лъазе ккола гIедегIичIого, бичIчIун ва битIун гIисинал текстал рагIабиккун цIализе. Гьелдаго цадахъ цIалул дарсазда цIикIкIараб кIвар кьола гьаркьал ритIун рахъиялде. ЦIалул хехлъи минуталда жаниб гIага-шагарго 20–25 рагIуде бахуна.

II классалда лъималаз гIисинал текстал рагIабиккун (захIматал рагIаби слогалккун) цIалула. ЦIалул хехлъи, I классалда дандеккун, цо минуталда жаниб 30–40 рагIуде бахуна.

III классалда текстал рагIабиккун ритIун, ричIчIун ва чвахун цIалула. ЦIалулаго, логикияб ударение лъезе, кколелъуб лъалхъи гьабизе, интонация цIунизе. ЦIалул хехлъи минуталда жаниб 50–60 рагIуде бахуна.

IV классалда киналго цIалдохъабаз хехго, ритIун, ричIчIун, рагIабиккун текстал цIалула. Слогалккун цIалиялъул магIна ккола цIалдохъаби цIалулъ нахъахутIи. ЦIалул хехлъи минуталда жаниб 70–80 рагIуде бахуна.

ЦIализе малъиялда цадахъ программаялъ кIвар буссинабула накъиталъе гIахьаллъи гьабулев чиясда гIенеккизе, гьес бицараб жоялъул анализ гьабизе, гьелдаса аслияб, кIвар бугеб батIа бахъизе, гьединго бицараб жо мухIкан гьабизе, суалал кьезе бугеб бажари лъугьинабиялде.

Программаялда кьураб материалалъ квербакъула гаргадизе (ай жиндирго пикру загьир гьабизе, суалал лъезе ва гьезие жавабал кьезе, диалогалъулъ гIахьаллъизе, монолог гIуцIизе) бугеб бажари цебетIезабизеги. ЦIалдохъаби ругьунлъула жидеда цебе мурад лъезе, бицунеб жоялда хадуб халккезе, гьелъие къимат кьезе, цогидазухъ сабурго гIенеккизе ва гь.ц.

Программаялда кIудияб кIвар кьола хъвазе бугеб бажари цебетIезабиялдеги. ЦIалул дарсазда цIалдохъаби ругьунлъула жидецаго текстал гIуцIизе, цIаларал хабариял, сипатиял ва пикриял текстазул кьучIалда изложениял ва къокъал сочинениял хъвазе.

Программаялъул кIиабилеб бутIаялъулъ цIалдохъабаз лъай-хъвай гьабула ***тексталда тIад гьабулеб хIалтIул тайпабазулгун***. Гьел ругьунлъула текст бутIабазде биххизе, гьел бутIабазда цIарал лъезе, план гIуцIизе, цIалараб текст къокъго ва тIубанго бицине, тексталъулъ аслияб пикру жидерго рагIабаздалъун загьир гьабизе. ЦIалдохъабазда лъала текстал хабариял, сипатиял ва пикриял рукIин. Гьезда бажарула тексталъул хIасилги бетIерги цоцазда рухьизе, цIалул, гIелмиялгин нахъгIунтIиялъулал ва художествиял текстал ратIарахъизе, гьезул бугеб кIвар бихьизабизе.

Программаялъулъ хасаб бакI ккола ***художествияб асаралда тIад гьабулеб хIалтIиялъ***. Лъимал ругьунлъула художествиял ва нахъгIунтIиялъулал текстазулъ дунял бихьизабулел къагIидаби цоцаздаса ратIарахъизе (мугIалимасул кумекалдалъун), художествиял ва гIелмиялгин нахъгIунтIиялъулал текстазул хаслъаби ричIчIизе, жалго бетIергьанал текстал гIуцIизе.

ЦIалдохъаби ругьунлъула художествияб асар бичIчIизе ва гьелъие къимат кьезе, гьеб гIелмиялгин нахъгIунтIиялъулал асараздаса батIабахъизе. Гьезда лъала художествиял асаразул хаслъаби.

Программаялда кьураб материалалда рекъон лъималаз чара гьечIого гьабизе ккола художествиял асаразул гIадатияб анализ: цин цIалдохъабаз текст тIубанго лъазабула, цинги гьеб цIалула ва гьелъул анализ гьабула, хадуб, художествиябгин эстетикияб къиматги кьун, байбихьи ва ахир, загьир гьабураб аслияб пикру тесталъул хIасилалда ва цIаралда дандеги ккун, цIидасан гьеб тексталде кIвар буссинабула.

Художествиял асаразул анализ гьабулаго, цIалдохъабаз лъугьа- бахъиназул тартиб чIезабула, героязулгун ва гьез гьарурал ишазулгун лъай- хъвай гьабула, жидергоги авторасулги герояздехун бугеб балагьи рагьула, цIалараб жоялъул аслияб пикру загьир гьабула. Гьединаб анализалъ квербакъула моралиябгин рухIияб бечелъи (ай гьудуллъи, адаб-хIурмат, лъикIлъи ва тIалаб-агъаз гьаби щиб кколебали) бичIчIизе.

Программаялъулъ бугеб материалалъ сверухъ тIабигIаталдаги хIайваназул хьвада-чIвадиялдаги хадуб халкквеялда бухьараб бажариги цебетIезабула.

«ЦIализе кколел асарал. ЦIалиялъул культура» абураб бутIаялъулъ рихьизарун руго батIи-батIиял темаби ва гьезда тIасан цIализе кколел асарал. ЦIалдохъабаз цIализе кколел асаразда гъорлъе уна аваразул ва цогидал миллатазул рагIул устарзабаз хъварал, лъималазул гIумруялде гIагарал, гIисинал, художествиял ва гIелмиялгин нахъгIунтIиялъулал асарал. Программаялда

рекъон лъималазда лъазе ккола литератураялъул киналго аслиял жанрал: маргъаби, кучIдул, харбал, абиял, кицаби, бицанкIаби, драмаялъулал асарал ва гь.ц.

Гьаниб кьураб тематика байбихьул школалъул гIелалъул лъималазде гIагараб буго. Тематикаялъул хIасилалъ сверухъ бугеб дунялалдехун интерес бижизабула, лъималазул кIвар буссинабула жидерго гIел бащадаздехун ва цIикIкIараздехун, тIабигIаталдехун, тарихалдехун, нилъер ватIаналъул культураялдехун бугеб гьоркьоблъиялде, гьединго тематикаялъ рес кьола батIи-батIиял автораз цого цо тематикаялда тIаса хъварал асарал дандекквезе. ЦIализе кьураб тематикаялъ лъимералъул сверухъ дунял бичIчIизе бугеб интерес гIатIилъизабула, цIализе бугеб махщел цIикIкIинабула ва цIалиялъул культура лъугьинабула. Гьелда тIадеги, цIализе кьурал асараз кIудияб кумек гьабула лъималазе рухIиябгин эстетикияб тарбия кьезе.

ЦIалул планалда литературияб цIалиялъ ккураб бакI .

Литературияб цIалиялъе кинабниги кьун буго 135 сагIат. ТIоцебесеб классалда литературияб цIалиялъе бихьизабун буго 33 сагIат. 2 – 4 классазда 34 сагIат кьун буго (щибаб классалда 34 цIалул анкь, анкьида жаниб 1 сагIат).

Курс лъугIун хадуб кьолел хIасилал

Напсиял хIасилал

1. Жиндирго ВатIаналде, Россиялъул ва Дагъистаналъул миллатазде ва 18 Литературияб цIалиялъул курс хъвазе-цIализе малъун хадуб лъазабизе байбихьула. Литературияб цIалиялъул ва авар мацIалъул дарсал цоцазда ращадал рукIине ккола. гьезул тарихалде кIудияб рокьи бижизаби.
2. Цогидал миллатазул маданияталдехун ва гьезул тарихалдехун, гьединго батIияб пикруялдехун цIуна-къараб балагьи бижизаби.
3. ЦIалиялдехун лъимералъул интерес бижизаби.
4. Жинца гьарурал ишазул жавабчилъиги жибго жиндаго чIараб, цогиялда бухьинчIеб хасиятги цебетIезаби.
5. Эстетикияб бичIчIи лъугьинаби.
6. Цогидал гIадамазе кумекалъе хIадурав, ният лъикIав, хIалхъублъи гьечIев, гIадамазе лъикIлъи гьабулев инсан вахъинави.
7. Лъиданиги цадахъ хIалтIизеги щулияб гьоркьоблъи гьабизеги бугеб бажари цебетIезаби, тIадкIалъай бугеб, дагIбадулаб ахIвал-хIалалдаса ворчIизе нух батиялъул бажари цебетIезаби.
8. Творческияб хIалтIуде гьира ккезаби, ай творческияб къагIидаялъ хIалтIизе бугеб бажари цебетIезаби.

Метапредметиял хIасилал

1. БатIи-батIиял жанразул ва тайпабазул текстал бичIчIун цIализе ругьунлъи, текстал кIалзул ва хъвавул формаялда гIуцIизе лъай.
2. Сверухъ тIабигIаталда нахъгIунтIизеги цогидазулгун бухьен гьабизеги каламалдаса пайда боси.

3. Накъиталъе гIахьаллъи гьабулев чиясухъ гIенеккизеги, диалогалъулъ гIахьаллъизеги, батIи-батIиял пикраби рукIиналъе мукIурлъизеги, жиндирго пикру загьир гьабизеги, гьелъие далил бачинеги разилъи.
4. Предметал дандекквезе, гьезул анализ ва синтез гьабизе, гьел гIаммлъизаризе, тIелазде рикьизе ва цоцада релълъинаризе лъай.
5. Предметазул ва предметазда гьоркьор ругел бичIчIиял лъай (цоцазулгун гьоркьоблъи, маданият, творчество, тIехь, асаралъул хIасил, художествияб текст ва гь. ц.); гуманитариял (ай инсанасул, гьесул культураялъул, тарихалъул бицунел) ва эстетикиял (ай искусствоялда, дунялалда ва гIадамазул гIумруялда жаниб берцинлъиялъул, гьайбатлъиялъул хIакъалъулъ бицунел) предметазда гьоркьор ругел бухьенал ричIчIи.
6. ЦIалиялда цере лъурал мурадал ва масъалаби ричIчIизе ва гьел тIуразаризе лъай.
7. Цебе лъураб масъалаялда рекъон цIалиялда хурхарал хIалтIаби планалда росизе, гьезда хадуб хелкквезе ва гьезие къимат кьезе бугеб бажари лъугьинаби.
8. ЦIалулъ жиндирго лъикIал яги квешал хIасилал рихьизе бугеб бажари лъугьинаби.
9. Цебе лъураб мурад тIубаялъе гIоло цадахъ хIалтIизе бажари.
Предметиял хIасилал
1. Литература тIолабго дунялалъулаб ва миллияб культура гIадин бичIчIи, гьелъ рухIияб бечелъи ва гIадатал цIунулеллъи лъай.
2. ТIехь культурияб бечелъи букIин бичIчIи.
3. РагIул искусство гIадин художествиял асараздехун бербалагьи букIинаби.
4. МагIарулазул ва Россиялъул цогидал миллатазул литератураялъул рухIияб бечелъи бичIчIи.
5. Инсан цеветIезавиялъе литератураялъул бугеб кIвар бичIчIи; ВатIаналъул ва гьелъул халкъалъул, сверухъ тIабигIаталъул, культураялъул, лъикIлъи-квешлъиялъул, гьудул-гьалмагълъиялъул, ритIухълъиялъул хIакъалъулъ бичIчIи лъугьинаби; гьоркьоса къотIичIого цIалдезе кколеблъи бичIчIи.
6. ЦIалиялъул бугеб кIвар бичIчIи; цIалиялъул батIи-батIиял тайпабаздаса пайда боси (лъай-хъвай гьабиялъул, аслияб жо балагьиялъул, тIасабищул, лъазабиялъул); героязул хьвада-чIвадиялъе къураб къимат хIужжабаздалъун къучIаб букIин бихьизабизеги, гьоркьоб лъураб жоялда тIаса жиндирго пикру загьир гьабизеги, текстазул батIи-батIиял тайпаби ричIчIизеги, гьезие къимат кьезеги бажари.

7. Жиндие къваригIараб литература, живго жиндаго чIун, цогидазул кумек гьечIого, тIаса бищизеги цебе букIаралдаса цIикIкIараб информация бичIчIизе ва щвезе баян кьолел тIахьал (источникал) хIалтIизаризеги бажари.
8. БатIи-батIиял текстазул анализ гьабизе, ай гIиллаялъулабгин цIех- рехалъул бухьен чIезабизеги, асаралъул аслияб пикру загьир гьабизеги, текст бутIабазде биххизеги, гьел бутIабазда цIарал лъезеги, гIадатаб план гIуцIизеги, асаралъул загьирлъи, пасихIлъи бихьизабулел алатал ратизеги, текст жиндирго рагIабаздалъун цIидасан цIализеги бажари.
9. БатIи-батIиял текстазда тIад хIалтIизеги, цIалул ва художествиял, гIелмиялгин нахъгIунтIиялъулал текстазул хаслъаби рихьизаризеги бажари; художествиябгин творчествияб пагьму цебетIезаби; художествиял асаразда, суратазда тIасан яги жиндирго хIалбихьиялъул хIакъалъулъ живго бетIергьанаб текст гIуцIизе бажари.

Курсалъул материал

Каламалда ва цIалиялда сверухъ гьарулел хIалтIабазул тайпаби

ГIенеккун (гIинтIамун) рагIараб жо бичIчIизе бажари (аудирование)

ГIинда рагIараб цогидазул калам бичIчIи. Цогидас цIалулеб асар гIенеккун дандрекъон кколеб хIалалъ бичIчIи. ГIенеккун рагIараб асаралда тIаса лъурал суалазе жавабал кьезе бажари, лъугьа-бахъиналъул тартиб чIезаби, рагIараб каламалъул мурад бичIчIи, гIенеккун рагIарал гIелмиялгин нахъгIунтIиялъулал ва художествиял асаразда тIаса суалал лъезе бажари. Авторасул стилалъул хаслъиялдаги каламалъул пасихIлъиялдаги хадуб халкквезе бугеб бажари цебетIезаби.

ЦIали

РагIизабун цIали.

РагIабазулъ слогал ва хIарпал гьоркьор риччачIого ва гьел ругеб бакI хисичIого, рагIаби, предложениял ва текстал бичIчIун, битIун цIали. Слогалккун цIалиялдаса байбихьун дагь-дагьккун бичIчIун, битIун тIуранго рагIаби ва рагIабазул дандраял цIали; классалдаса классалде, тIубараб текст бичIчIуледухъ, цIалиялъул хехлъи цIикIкIинаби. КIудияб гуреб, гьитIинаб текст пасихIго цIали: цIалулаго битIун абиялъул ва интонациялъул нормаби цIуни; цIалиялъул мурад бичIчIи, цIалулев чиясул цIалараб асаралдехун бугеб гьоркьоблъи бихьизабизе бажариледухъ, интонациялдаса ва цоцазулгун бухьен гьабизе цере лъурал мурадазда ва масъалабазда рекъон хIинцлъизабун (хьадарлъизабун) яги хехлъизабун цIалиялъул темпалдаса пайда боси. Интонацияги цIунун, батIи-батIиял
тайпаялъул предложениял цIали. БатIи-батIиял текстазул магIнаялъулал хаслъаби ричIчIи ва интонациялъул кумекалдалъун гьел рихьизари. КIудияб гьечIеб текст живго жиндаго чIун пасихIго цIализе бажари (цIалулаго данде кколеб гьаракь-бакъан ва хехлъи (темп) тIасабищизе, логикияб ударение битIун лъезе, лъалхъи гьабизе).

Сасун цIали.

Жанраялъул ва кIодолъи-гьитIинлъиялъул рахъалъ ричIчIизе бигьаял асарал рагIизабун цIалиялдаса дагь-дагьккун сасун цIалиялде рачIин. ЦIалараб тексталъул магIна бичIчIи. ЦIалиялъул тайпа чIезаби: лъазабиялъул, лъай-хъвай гьабиялъул ва тIасабищиялъул; тексталъулъ къваригIараб информация балагьи, гьелъул хаслъаби ричIчIи.

БатIи-батIиял текстазда тIад хIалтIи

IV класс

ТIехьалдаса цIалараб жоялъул магIна жидецаго боси (аслияб пикру жидерго рагIабаздалъун загьир гьаби); тексталъул бутIабазул магIнаялъулаб бухьен чIезаби; цIарулал предложенияздалъун яги суалаздалъун хабаралъул план гIуцIи.

Жидецаго гIуцIараб планалда рекъон яги аслиял рагIабазде мугъчIвайги гьабун, асаразул хIасил дурусго, къокъго, гIатIидго бицин; цо чIванкъотIараб суалалда тIасан хабар гIуцIизе тексталъул материал бати. Хабар бицунаго, магIнаялъул тартиб ва дуруслъи цIуни.

Хабаралъул героязул каламалъул хаслъабазухъ халкквей, гьезул ишал ва цогидаздехун ругел гьоркьорлъаби дандекквей. Героязул гIамал-хасияталъе ва рагIабазе къимат кьей, герояздехун ва гьез гIахьаллъи гьабулел лъугьа- бахъиназдехун авторасул ялъуни жидер бугеб бербалагьи загьир гьаби. Асаразда жанир кколел лъугьа-бахъиназул, героязул, сверухъ бугеб тIабигIаталъул сипат-сурат цебечIезабулел рагIаби рати (дандекквеял, эпитетал, метафорал, фразеологиял свераби).

Харбазул, кучIдузул, маргьабазул, кицабазул, абиязул, бицанкIабазул хIакъалъулъ I–III классазда щвараб лъай щула гьаби. Художествиял текстал гIелмиял ва нахъгIунтIиялъулал текстаздаса ратIарахъизе ругьун гьари.

Библиографияб культура

ТIехь искусствоялъулаб хасаб тайпа. ТIехь – лъаялъул ицц. ЦIалул, художествиял ва къаригIарал баянал кьолел (справкаялъулал) тIахьал. ТIехьалъул бутIаби: тIехьалъул хIасил яги тIехьалъул бутIрул, титулалъулаб гьумер, аннотация, суратал.

Живго жиндаго чIун аннотация хъвазе бажари. ТIахьазул тайпаби: художествиял асаразул тIехь, тIехь мажмугI, данде гьарурал асаразул тIехь, цо ккураб заманалда бахъараб басма, баян кьолел тIахьал (справочник, ай сундулниги хIакъалъулъ къокъаб ва дурусаб баян босизе рес бугеб тIехь, словарал, энциклопедиял, ай, къокъ гьабун, гIемерал гIелмабазул баян кьолел тIахьал).

Библиотекаялдаса жидее къваригIарал тIахьал росизе лъай. Лъималазул гIумруялде дандекколел словараздаса ва дурусаб баян босизе рес бугеб литератураялдаса пайда боси.

Художествияб асаралда тIад хIалтIи

Художествияб тексталъул хаслъаби, ай гьелъул цогидазда релълъинчIел пасихIал, рекIелъе ртулел мацIалъул алатал рихьизари (мугIалимасул кумекалдалъун). Асаралъул хIасилги гьелъул цIарги дандрекъон кколеллъи бичIчIи.

ЦIалараб асаралъул хIасил рухIиябгин эстетикияб букIин бичIчIи, героязул хьвада-чIвади ритIухъ гьабулеб гIилла бачинеги гьезул ишазе къимат кьезеги бажари. ПасихIал, рекIелъе ртулел мацIалъул алатаздаса (синонимаздаса, антонимаздаса, дандекквеяздаса, эпитетаздаса) пайдаги босун, живго жиндаго чIун, текст цIи гьабун бицин. Кьураб тексталъе хасаб лексикаялдаса пайдаги босун, гьеб тексталъул кIвар бугеб ва жибго жиндаго чIараб гIадаб цо лъугьа-бахъин цIи гьабун бицин (мугIалимасул кумекалдалъун). ТIахьазул текстазе суратаздалъун баян кьей. Асаралъул героясе характеристика кьей (гьесул сипат-сурат, хасаб тIабгI, хасият-гIамал, калам ва гьес гьарулел ишал рихьизари). Лъугьа-бахъиналъе ва героясе характеристика кьолел рагIаби ва предложениял тесталъулъ рати. Художествияб асаралъул героясул ишалъул анализ гьабизе ва гьеб иш ритIухъ гьабизе гIилла бачине бажари.

Героязул ишал цоцазда дандекквей. Героялдехун авторасул бугеб бербалагьи тIатинаби. Художествиял асарал жиндирго рагIабаздалъун рициналъул къагIидаби лъай (дурусго бицин, гьоркьоса бищун бицин ва къокъго бицин).

МухIканго, дурусго текст бицин (текст бутIабазде биххи, щибаб бутIаялъул ва тIубараб тексталъул аслияб пикру загьир гьаби, щибаб бутIаялъе ва тIубараб тексталъе цIарал кьей): тексталъул кесекалъул аслияб пикру загьир гьаби, кIвар бугел яги аслиял рагIаби рихьизари, цIарал лъей; план гIуцIи ва гьелда рекъон тIубанго текст мухIканго жиндирго рагIабаздалъун бицин.

Кьураб асаралъул кесек гьоркьоса бищун бицин: асаралъул героясе характеристика кьей (тексталъулъ героясул хIакъалъулъ хабар гIуцIизе рес кьолел рагIаби ва предложениял тIаса рищи), иш лъугьараб бакIалъул хIакъалъулъ бицин (тексталъулъ иш лъугьараб бакIалъул хIакъалъулъ бицине рес кьолел рагIаби ва предложениял тIасарищи). БатIи-батIиял асараздаса цоцада дандекколел героязул сипат-суратал, гьезул ишал ва гьез гIахьаллъи гьабулел лъугьа-бахъинал дандекквезе.

ШигІриял асарал цІалулаго, гІисинал лъугьа-бахъинал, ишазул тІолалго рахъал рихьизе бугеб гьунар цебетІезаби. Лъугьа-бахъиназул ва сюжеталъул ин цебеккунго бичІчІиялъул бажари цебетІезаби.

ЦІалул, гІелмиялгин гІадатал хІасил бугел ва цогидалги текстазда тІад хІалтІи

Асаралъул цІар ва гьеб цІар асаралъул хІасилалда дандрекъон кколеблъи бичІчІи. ЦІалул, гІелмиялгин гІадатал хІасил бугел текстазул хаслъаби, мухІкан гьарун, чІезари. БатІи-батІиял тайпабазул текстазул анализ гьабиялъул гІадатиял къагІидабазулгун лъай-хъвай гьаби: тексталъул аслияб пикру загьир гьаби, гІиллаябгин хІасилалъул бухьен чІезаби (гІилла гьечІеб хІасил букІунаро). Текст бутІабазде биххи. Гьел бутІабазул темаби баян гьари. КІвар бугел яги аслиял рагІаби ралагьи. Текст цІидасан бициналъул алгоритм гІуцІи. Схемаялда, моделалда, кІвар бугел, аслиял рагІабазда мугъги чІван, текст цІидасан бицин. Текст гІатІидго, ай дурусго бицин. Текст къокъго бицин (ай тексталъул хІасилалъулъ аслияб, кІвар бугеб жо бихьизаби). Справкаялъулаб (батІи-батІияб жоялъул баян кьолеб) материалалда, гІамлъизабулел суалазда ва цІалул тІадкъаязда тІад хІалтІизе бажари.

Гаргадизе, кІалъазе бажари (каламалъул культура)

Диалог каламалъул тайпабазул цояб кколеблъи бичІчІи. Диалогалъул хаслъи: лъурал суалал ричІчІизеги, гьезие жавабал кьезеги, тексталда тІаса жинцаго суалал кьезеги, хабар-кІалалда вугев чиясул каламалъухъ, гьеб калам гьоркьоса къотІичІого, кІвар кьун гІенеккизеги, гьоркьоб лъураб асаралда тІаса хІеренго жиндир пикру загьир гьабизеги бажари. Каламалъул низам цІуни. КІалзул гьунаралъул халкъиял асаразул кьучІалда иш гьабиялъул, гІадамазда гьорлъ вукІиналъул низамалъулгун яги къагІидаялъулгун лъай-хъвай гьаби.

РагІиялда тІад хІалтІи (рагІул битІараб ва хъвалсараб магІнаги гьелъул гІемер магІнаги букІин лъай), активиял рагІабазул нахърател дагьабги цІубазаби.

Монолог каламалъул тайпабазул цояб кколеблъи бичІчІи. Лъурал суалазда яги кьураб темаялда тІасан кІудияб гьечІеб калам гІуцІизеги ва гьелъул аслияб пикру загьир гьабизеги бажари. ЦІалараб ялъуни рагІараб жоялъул хІасил бицин.

Жинца бицунеб пикруялъул план гІуцІи. Жинца бицунеб жоялъул мурадалда рекъон кІалъаялъул къагІидаби тІасарищи. Суратазда ва цІалараб яги кьураб темаялда тІасан кІалзул формаялда къокъаб хабар гІуцІи.

Хъвадари (хъвавул каламалъул культура)

Хъвавул каламалъул нормаби цIуни: хIасил цIаралда рекъонккезаби (гьелъулъ героязул гIамал-хасият, иш лъугьараб бакI ва тема бихьизаби). Хъвавул каламалъулъ пасихIал, рекIелъе рортулел мацIалъул алатал (синонимал, антонимал, дандекквеял) хIалтIизари. Хъвавул текст дурус гьаби.

Кьураб темаялдаги, цIаларал асараздаги тIасан гьитIиналго сочинениял хъвай.

ЦIализе кколел асарал

МагIарулазул ва цогидал миллатазул рагIул устарзабаз хъварал, лъималазул гIумруялде гIагарал, гIисинал, художествиял ва гIелмиялгин нахъгIунтIиялъулал асарал.

ЦIализе кколел асаразул жанрал: магIарулазул ва цогидал миллатазул халкъиял маргьаби, кучIдул, харбал, абиял, кицаби, бицанкIаби, абундачал, драмаялъулал асарал ва гь.ц.

Тематикаялъ гьорлъе рачуна лъагIалил 4 заманалъул, ВатIаналъул, гьелъул тарихалъул ва тIабигIаталъул, нилъер хIайваназул ва хIанчIазул, лъикIлъиялъул, ритIухълъиялъул, вацлъиялъул ва гьудуллъиялъул, гIадамазул лъикIабги квешабги хьвада-чIвадиялъул, яхI-намусалъул хIакъалъулъ, гьединго эркенаб захIматалъул, лъималазул гIумруялъул ва сахаватал ишазул, ракълие ва эркенлъиялъе гIоло къеркьолел бахIарзазул хIакъалъулъ бицунел асарал.

IV класс

Бищунго кьарияб жо – рии, бищунго бечедаб жо – хасалихълъи

Роол ва хасалихълъиялъул хIакъалъулъ рагIул устарзабаз хъварал асарал. Риидал рукIарал рекIелгъеязул ва хIухьба-хъиялъул, хаслихъе хурул ва ахил бачIин рукъалде буссина-биялъулъ цIалдохъабаз гьабулеб гIахьаллъиялъул гара-чIвари.

Дунги дир гьалмагъзабиги

Лъималазул гIумруялъул, гьез гьабулеб гьудул-гьалмагъ-лъиялъул, захIматалдехун гьезул бугеб гьоркьоблъиялъул бицунел харбал, кучIдул, маргьаби ва кицаби.

ТIабигIат цIуни

ГIагараб тIабигIат, рухIчIаголъаби ва рохьал цIуниялъул хIакъалъулъ рицунел харбал, кучIдул ва маргьаби.

ЛъикIабин сунда абулеб, квешабин сунда абулеб?

ГIадамазул гьоркьорлъабазул, унго-унгоял гьудулзабазул ва гьалмагъзабазул, лъикIабги квешабги хьвада-чIвадиялъул, яхI-намусалъул хIакъалъулъ рицунел харбал, кучIдул, маргьаби, кицаби, бицанкIаби ва абиял.

Гьудуллъиялъ бахъулареб хъала букIунареб

Халкъазул вацлъиялъул ва гьудуллъиялъул бицунел кучIдул, харбал ва маргьаби.

Хасел

Хасалил тIабигIаталъул хIакъалъулъ рагIул устарзабаз хъварал асарал.

Халкъияб кIалзул гьунаралъул асарал

Аваразул ва цогидал миллатазул маргьаби, кицаби, абиял ва бицанкIаби.

ТIабигIат берцинаб их

Ихдалил тIабигIат чIаголъулеб куцалъул, гьелъул берцинлъиялъ гьабулеб асаралъул, ихдалил байрамазул бицунел асарал.

Нилъер адабият ва маданият

РухIияб ва материалияб маданияталъул, рукIа-рахъиналъул, захIматалъул, хьвада-чIвадиялъул, адабияталъул хаслъабазул, къагIидабазул, гIадатазул, гIумру гьабулеб куцалъул хIакъалъулъ бицунел асарал. МагIарул устарзабазул хIакъалъулъ харбал ва кучIдул (ГIоцIалъ, Унсоколо, РахатIа, ГIанди).

МугIрузул улка

Дагъистаналъул мацIазул, халкъазул тарихалъул, эркенлъиялъе гIоло къеркьарал бахIарзазул (Шамилил, ГъазимухIамадил, ХIамзатил ва гь.ц.) биографиялъул хIакъалъулъ бицунел асарал. **Класс тун къватIисеб цIали**

ЦIализе кколеб материал. Аваразул ва цогидал миллатазул рагIул устарзабаз хъварал, лъималазул гIумруялде гIагарал гIисинал асарал.

ЦIалул тематика.

ГӀадамазул цоцадехун рукӀунел гьоркьорлъабазул, лъикӀабги квешабги хьвада-чӀвадиялъул, яхӀ-намусалъул, рухӀияб ва материалияб маданияталъул, рукӀа-рахъиналъул, Дагъистаналъул тарихалъул, халкъазул эркенлъиялъе гӀоло къеркьарал бахӀарзазул хӀакъалъулъ бицунел асарал. **ТӀехьалъулгун гьабулеб хӀалтӀи.** Лъималазда лъазе ва бажаризе ккола:

лъималазул гӀумруялда хурхараб тӀехь балагьизе ва жидецаго цӀализе;

лъагӀалил I бащалъиялда анкьида жаниб 3–6 гьумералде, лъагӀалил II бащалъиялда 15–20 гьумералде рахарал асарал цӀализе;

цӀалараб жоялъул къокъго хӀасил бицине;

мугӀалимас кьураб ялъуни жидецаго гӀуцӀараб планалда рекъон героясул хӀакъалъулъ хабар гӀуцӀизе.

Адабияталъул теориялъул хӀакъалъулъ лъазе кколел авалиял баянал (практикияб къагӀидаялъ лъазаризе)

ПасихӀал, рекӀелъе роругелел мацӀалъул алатал, ай синонимал, антонимал, эпитетал, дандекквеял, метафорал, олицетворениял тексталъулъ рати ва практикияб къагӀидаялъ гьел ратӀа гьаризе лъай (мугӀалимасул кумекалдалъун).

Художествиял асар, рагӀул искусство, автор (хабар бицине гьунар бугев чи, хабар бицунев чи), тема, герой (гьесул сипат-сурат, гьес гьабураб иш, загьир гьарурал пикраби, гьесул калам); гeроялдехун авторасул бугеб бербалагьи гӀадал литературиял бичӀчӀиял лъай (мугӀалимасул кумекалдалъун).

Хабариял, сипатиял ва пикриял текстазул гӀуцӀиялъул хаслъабазул хӀакъалъулъ гӀаммаб бичӀчӀи щвей.

Прозаялъулаб (харбихъего хъвараб) ва шигӀрияб калам, шигӀрияб асаралъул хаслъаби рихьизари (ритм /гьаракь рекъей/, рифма).

Асаразул жанр. КӀалзул гьунаралъул халкъиял ва авторасул асарал (ратӀарахъизе).

КӀалзул гьунаралъул халкъиял асаразул гьитӀинал жанрал (кинидухъ ахӀулел кучӀдул, абиял, кицаби, биценкӀаби ва абундачал): гьезул магӀна бичӀчӀи, гьел цоцаздаса ратӀарахъизе лъай. ХӀайваназул, рукӀа-рахъиналъулал ва гӀажаибал маргьаби. Маргьабазул художествиял хаслъаби: маргьадулаб герой, пасихӀал, рекӀелъе роругелел мацӀалъул алатал, гӀуцӀи. Литературияб (авторасул) маргьа.

Хабар, кечӀ – жанраялъул, гьезул гӀуцӀиялъул хӀакъалъулъ гӀаммаб бичӀчӀи.

Календарно-тематикияб план

№	Тема урока	Къо-моц1		Саг1ат	Р/х1
		П	Ф		
1	Маг1арулал.			1	Гьум.3-р
2	Ц1алдохъан Ц1.Х1			1	Гьум.8-10
3	Х1адисил ирсилав Муса Мух1амадов.			1	Гьум.12-р
4	Хасалихълъи Расул Х1			1	Гьум.13-16
5	Хасалихълъи М.С.			1	Гьум.21-22
6	Ц1унц1ра Г1.М..			1	Гьум.22-23
7	Гъимлару рагъ Р.У.			1	Гьум.29-32
8	Бац1ил кеч1 халкъияб маргьа			1	Гьум.35-пас.
9	Т1абиг1аталдехун маг1арулазул бербалагьи			1	Гьум.38-40
10	Сордо лъик1 Виталий Б.			1	Гьум.43-45
11	Царал бох халкъияб маргьа.			1	Гьум. 47-48-рек1.
12	Г1унк1к1азулги катилги хабар.Ц1.Х1			1	Гьум.69-71
13	Ват1ан Тажудин Т.			1	Гьум.71-74
14	К1удил маргьа Гъазимбек М.			1	Гьум.76-79
15	Адаб.Ц1.Х1			1	Гьум.92-96
16	Нилъер умумузул г1акълаби			1	Гьум.82-83-рек1.
17	Бищунго къуватаб ярагъ.М. Дугъричилов			1	Гьум.83-85
18	Гьудул. Гьудул г1емерасе талих1аб дунял Ю.М.			1	Гьум.86-87
19	Хинаб хасел . Ц1 Х1			1	Гьум.88-90
20	Хасел Муса М.			1	Гьум.90-92
21	Шамил Ц1.Х1			2	Так.гьаб.Гьум.80-82
22	Х1амаги оцги маргьа			1	Гьум.97-99
23	Их Расул х1.			1	Гьум.101-104
24	Их Загьид Х1.			1	Гьум.105-107-рек1.
25	Къвалул хоро халкъияб маргьа			1	Гьум.108-110
26	Маг1арул росу Нурмах1амад А.			1	Гьум.113-114

27	*Нилъер районал.Аваразул тахшагьар- Хунзахъ*			1	*Гьум.115-116*
28	*Авар литературияб мац1ги болмац1ги, диалектги*			1	*Гьум.58-62*
20	*Шамилиде Расул Х1.*			1	*Гьум.122-125*
30	*Дида гьикъани, дица абила.Мух1амад Г.*			1	*Гьум.125-128*
31	*Маг1арулай Асадула мух1амаев*			1	*Гьум.137-133*
32	*Гьабигьанасул лъимал халкъияб маргьа.*			1	*Гьум.134-р.*
33	*Бит1арабищ , халкъияб маргьа.*				
34	*Рахъухъирщ , халкъияб маргьа.*				